

Život svaté Kateřiny (cca 1350 – 1380)

Vendula Rejzlová

(Ústav pro českou literaturu AV ČR, Praha)

Lektorovala:

Mgr. Kateřina Smyčková, Ph.D.,
FF OU, Ostrava

Tato *Dílna České knižnice* vznikla v rámci projektu Rozvoj kapacit Ústavu pro českou literaturu AV ČR pro výzkum a popularizaci, CZ.02.2.69/0.0/0.0/18_054/0014701, který je spolufinancován Evropskou unií.

Dílny České knižnice jsou rozšířením edice *Semináře České knižnice* a přinášejí sadu úloh včetně řešení vztahujících se k jednotlivým svazkům vydaným v ČK. Mají sloužit k přímému využití ve výuce. *Dílny České knižnice* jsou lektorovány a redakčně zpracovány.

Výukové materiály ke svazku *Život svaté Kateřiny* jsou volně ke stažení zde <https://www.kniznice.cz/component/k2/71>

Metodická poznámka

Tato *Dílna* předpokládá elementární znalosti české středověké literatury a kultury.

Vzhledem k češtině druhé poloviny 14. století doporučuji pracovat se staročeským slovníkem, především *Vokabulářem webovým* (<https://vokabular.ujc.cas.cz/hledani.aspx>).

Aby bylo pro studenty možné odpovědět na otázky bez důkladné znalosti celého textu *ŽSK*, před jednotlivými otázkami podávám stručné vysvětlení ukázek vzhledem k celku.

Faksimile rukopisu z fondu MZA G 10, č. 507, pp. 63b–64a (kodex s veršovaným *Životem svaté Kateřiny*) je zveřejněna s laskavým svolením Moravského zemského archivu Brno. Rukopis byl 16. května 2014 prohlášen za archivní kulturní památku č. 159.

Verze publikace: X/2022

Volně ke stažení na:

www.kniznice.cz/pro-skoly

Vydal

Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i.,

Na Florenci 1420/3, 110 00 Praha 1,

www.ucl.cas.cz, v Praze roku 2022

jako 18. svazek edice *Dílna České knižnice*.

Redigovala Petra Hesová.

© Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i., 2022

Edici *Dílna České knižnice* řídí Robert Kolár.

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

Úkol 1

Úvod, typy vyprávění, funkce textu

Ukázka 1/4

Když za dávných časuov v Hřiešě
jeden ciesař pohan bieše,
ten vládnieše všemi králi,
což jich bylo bliz i vzdáli
všeho lidu pohanského.
Maxencius jmě toho zlého
bylo, tak nám písmo praví.
Jeho hněvní, krutí nravi
byli sě pronesli tady,
ež jeho jmě v hoři všady
každý jako hory vozil.
Bieše pohanstvo uhrozil,
jakž sě třiesli jeho zrakem
jako kuře před luňákem.
Miesto boha jej jmějiechu,
jeho modlám sě klaniechu,
a což kázal, to sě stalo
skrovně, mnoho nebo málo.
V Řecku za pradávne doby
žil jeden císař plný zloby,
ten vládl nad všemi králi,
co nad pohanstvem panovali
v zemích sousedních i v dáli.
Toho Maxenciem zvali,
jak nám staré knihy praví.
Jeho násilné, zlé mravy
spáchaly tolik příkoří,
že jeho jméno všechny v hoři
tížilo hůř nežli kámen;
pohanský lid, hrůzou zmámen,
třásl se před jeho zrakem
jako kuře před luňákem.
Všichni za boha ho měli,
jeho modlám se klaněli,
každý rozkaz, velký, malý,
pokorně hned vykonali.

Život svaté Kateřiny, MZA G 10, č. 507, p. 1a, podle vydání v České knižnici, Praha–Brno, Host 2016, v. 1–18, s. 6–7, novočeský překlad Jiří Pelán.

Ukázka 2/4

Vzda křesťanskú vieru
 na čest v pekle luciferu.
 Nevěřil v Bóh ani v svaté,
 jedno v své bohy mrzaté,
 v hluché, němé i v rohaté,
 s luciferem v pekle jaté.
 Jakž se ten král byl narodil,
 zlé pohanstvo vezdy plodil,
 věrné k nevěře přivodil
 a všemu křestanstvu škodil.
 Zlý duch jemu v uši trúbil,
 by věrné k nevěře snúbil,
 ktož jho viery jest neslúbil,
 toho i s dětmi zahubil.

Ten král čsnú královú jmieše,
 křivdy nerada vidieše,
 ten král je nenávidieše,
 proto že bezdětkyní bieše.

*Umučení svaté Kateřiny, LegKatMenB, KNM 1 A c 60, fol. 1–2,
 transkripce rukopisu autorka.*

Ukázka 3/4

Svatá Kateřina byla dci jednoho krále, jemuž Kostus řekli. A jakžto se píše
 v jedněch starých knihách, ež král Kostus jiných dětí, jediné svatú Katerinu,
 nejměl. A když se v svém království, mocně kralije, zdrav skončal, svú dceru,
 svatú Kateřinu, místo sebe za sčedie samu zemi ostavil.

Passionál tzv. Muzejní, KNM III D 44, pp. 611–612, transkripce rukopisu autorka.

Ukázka 4/4

Vedla jest svatá Kateřina boj statečně protiv ciesařovi Maxenciovi, nepřieteli
 svému, i tudiež Božiemu. A to jest tak ukázala, neb když bieše osmnácte let stará
 po otcově smrti, i přebývala tu v městě Alexandrii a tu bydlela s svú čelédků
 pěkně a poctivě, jako na královskou dceru sluší, hlediece podlé toho súzenie svého.

*Sbírka kázání založených na legendách, MZA G 10, č. 456, fol. 185v–186r,
 transkripce rukopisu autorka.*

Slovníček (pro ukázky 1–4)

v Hřiešě – v Řecku

hněvní – hněviví, prchliví

nravi – mravy

uhrozil – zastrašil, nahnal hrůzu

jmějiechu – měli

vzda – vydal, odevzdal

mrzaté – šeredné, ošklivé, odporné

vezdy – vždy

věrné – věřící (pravověrné, tedy křesťany)

snúbil – zasnuboval

čsnú – čestnou, váženou, ctnou

královú – královnu

jmieše – měl

bezdětkyní – neplodnou, bezdětnou

skončal – zemřel

sčedie – potomstvo

čelédkú – čeledí, družinou, služebnictvem

Svatá Kateřina byla jednou z nejoblíbenějších světic vrcholného a pozdního středověku, proto není překvapením, že literární zpracování jejího života se v českém prostředí dochovalo několikrát a v různých žánrech. Navzdory stáří dochovaných rukopisů (1. ukázka: 50.–80. léta 14. století, 2. ukázka asi 50.–70. léta 14. století, 3. ukázka cca 1357, 4. ukázka cca 1450), z nichž jsou převzaty jednotlivé ukázky, pocházejí původní texty ztvárňující různými způsoby svatokateřinskou látku z poměrně velkého časového rozpětí od padesátých let 14. století do poloviny 15. století.

- 1a** Všechny ukázky jsou úvodní pasáže čtyř různých zpracování stejného svatokateřinského námětu. Čím se od sebe liší – jak pracují jednotliví vypravěči?
- 1b** Který z textů byl pravděpodobně určen pro veřejný přednes? Který se více než legendě podobá kázání? Napoví vám definice kázání Miloše Sládka z *Encyklopedie literárních žánrů* (Praha–Litomyšl, Paseka 2014, s. 295): „duchovní řeč, která si klade za cíl působit na morálku, náboženské vědomí a vzdělání určitého okruhu posluchačů“.
- 1c** Jaké téma mají společné 1., 2. a částečně i 4. ukázka?

Úkol 2

Problematika žánrů legenda a hagiografická romance

Ukázka 1/1

Když večeri dachu v dvoře
a všichni lidé zesnuchu,
všichni ohňové potuchú,
tehdy jiej brzo na mysl vznide,
ež do své komnaty vnide
i zasvieti sviečku jasnú.
Vyněmši tu deščku krásnú
i postaví ji před sobú.
Nevzlitova rukú obú,
tepúci se k srdci jima,
svýma jasnýma očima
hořce plačíc i slzlivě
prosěci té panny živě,
aby se nerozpáčila,
jie ukázati ráčila
svého synáčka milého.
Tu tak z srdečka čilého
čini sobě mnoho nůžě
řkúc: „Ne k choti, ale k služě
by mě přijal nebožičku!“
Po jejie bělúci líčků
slzy potóčkem se valéchu,
její oči se kaléchu
ve krvi velikú žádostí.
Když pak rozličnú žalostí
mnoho plakala v téj vážě,
tehdy padši na podlazě
i usnu z těžkého truda.

Když večere skončila se
a lidé na svých ložích spali,
všechny ohně již doplály,
na obraz se rozpomněla,
do své komnaty běžela
a zažehla svíčku jasnou;
vyňala tu malbu krásnou
a před sebe ji postavila.
Rukama se v prsa bila,
nedbajíc, že si bolest činí,
svými zraky zářícími
hořce plačíc a slzavě,
prosíc tu pannu zajíkávě,
aby se nerozpakovala
a aby jí ukázala
svého synáčka milého.
Přitom ze srdce horlivého
trýznila se bez ustání,
řkouc: „Jak služku, ne jak paní,
kež mě přijme, nebožičku!“
Po jejím bělostném líčku
slzy se proudem valily,
její oči se kalily
krví u veliké touze.
Když tak mnoho štkala dlouze
pro rozličnou velkou strázeň,
tu klesnuvši náhle na zem,
usnula z těžkého trápení.

*Život svaté Kateřiny, Praha–Brno, Host 2016, v. 678–705, s. 44–47,
novočeský překlad Jiří Pelán.*

Slovníček

dachu – dali

zesnuchu – usnuli

potuchú – pohasly, dohořely

vznide – vzešlo, povstalo

deščka – destička, prkénko

nevzlitova rukú obú – nespojila ruce (aby se jimi bila do srdce) (od *slítiti* – spojit)

nerozpáčila – nerozpakovala se, nezaváhala, nerozmyslela se (od *rozpáciti se*)

čini sobě mnoho nůžě – mnoho se trýznila

nebožičku – chudinku, nešťastnici, ubožačku

valéchu – valily, kutálely (od *valiti se*)

v téj vážě – v té těžkosti (od *váha* – břemeno, obtíž, těžkost)

z truda – z námahy, z trápení, soužení

Ukázka pochází z první čtvrtiny legendy a předchází jí tato zápletka: urozenou, krásnou a chytrou Kateřinu chce její matka provdat za císařova syna, ale dívka sňatek odmítá, neboť se domnívá, že takový ženich jí není hoden. Je ochotná provdat se pouze za toho, kdo se jí vyrovná v moudrosti, urozenosti, učenosti a věhlasu. Matka si s ní neví rady a obrátí se na poustevníka v lesích. Ten dá Kateřině obrázek Panny Marie s dítětem Ježíškem.

- 2a** Obsahuje tato ukázka některé ze znaků žánru legendy? Srovnajte s definicí legendy Petra Čorneje v *Encyklopedii literárních žánrů* (Praha–Litomyšl, Paseka 2014, s. 337): „prozaické nebo veršované životopisy osob považovaných za svaté, zpravidla obsahující líčení zázraků“.
- 2b** Středověké umění pracuje se symbolikou barev, a to ve světském i duchovním prostředí. Které dvě základní barvy v ukázce dominují a co symbolizují?
- 2c** Všimněte si atmosféry, kterou vypravěč v úvodu této pasáže navozuje. Jak pracuje se světlem? V jakém se odehrává prostředí? Jaký cit Kateřina v ukázce projevuje?

- 1a** Obě veršované legendy začínají přímou charakteristikou císaře Maxencia, čistě záporné postavy a protivníka hlavní hrdinky, svaté Kateřiny. V *Životě svaté Kateřiny* i *Umučení svaté Kateřiny* je kladen důraz na jeho krutost a pohanství, které je explicitně spjaté s peklem a ďáblem. Ve zlomkovitém *Umučení* se bohužel nedochovaly úvodní verše, v *Životě* je jasně čitelná slovní hříčka Hřiecha – Řecko, v Hřiešě – v Řecku jakoby v hříchu. Obě básnické skladby jsou psány oktosylabem (osmislabičným veršem), nejtypičtějším staročeským veršem od počátku 14. století (*Život svaté Kateřiny*: 8a8a8b8b, *Umučení svaté Kateřiny*: 8a8a8a8a; číslice označuje počet slabik ve verši, písmeno rýmové schéma). Prozaická verze ze staročeského *Passionálu* naopak začíná vznešeným původem hlavní hrdinky: je jedinou královskou dcerou a po otcově smrti se stává vládkyní. Ukázka ze *Sbírky kázání založených na legendách*, která je ze všech čtyřech textů nejmladší, klade důraz na Kateřininu statečnost a udatnost v boji – je to však boj duchovní, boj o pravou víru (křesťanství). Všechny ukázky mají společného vševědoucího vypravěče v er-formě. Zatímco první dva uvádějí obšírně do děje charakteristikou jedné z hlavních postav, která v ději způsobí konflikt, vypravěče třetí ukázky je stručnější a jeho vyprávěcí tempo svižnější. Čtvrtá ukázka je vzácný případ, kdy vypravěče můžeme ztotožnit s autorem – středověcí kazatelé si totiž často svá kázání zapisovali pro sebe. Tento anonymní kazatel používá Kateřininu statečnost jako hlavní téma svého rozsáhlého exempla (jehož výkladem zakončuje své kázání).
- 1b** Ve středověku, ani ve 14. století, nebyla ještě tichá, soukromá četba běžná. I gramotní – v tomto období přibývají laici, zejména z řad šlechty – si texty předčítali v soukromí nahlas. Veršované skladby byly určeny k hlasitému přednesu širšímu publiku. Ačkoli existují i veršovaná kázání, domníváme se, že právě legenda *Život svaté Kateřiny* byla předčítána ve šlechtických dvorech urozenému publiku. Veršovaná skladba *Umučení svaté Kateřiny*, která již od úvodu působí úderněji, méně rafinovaně, takřka „lidověji“, mohla být recitována spíše v měšťanském prostředí než šlechtickém. Oproti tomu obě prozaické verze pocházejí ze sbírek kázání. Příběh, který podává passionální verze (3. ukázka), začíná přímo vyprávěním, zatímco ukázka ze sbírky kázání založených na legendách nastoluje hned v první větě téma k poučení a k výkladu.
- 1c** Všechny úvodní ukázky kromě třetí nastolují téma krutého pohanského panovníka, římského císaře Maxencia, který je i v jiných legendách nechvalně znám jako nelítostný pronásledovatel křesťanů. Ve všech kateřinských legendách a kázáních dominuje duchovní boj dobré, morálně čisté a moudré křesťanské panny proti nespravedlivému a prchlivému vládcovi; je to konflikt duchovní a světské moci, jak explicitně napsal anonymní kazatel ze 4. ukázky. Kontrast mezi hlavní hrdinkou a protivníkem se prolíná celým *Životem svaté Kateřiny*, a přestože boj pozemský Kateřina prohrála (poprava, umučení), v boji duchovním vedla od prvního setkání s nepřítelem.

- 2a** Středověká legenda by měla vyprávět o životě, skutcích a smrti, popř. posmrtných zázracích světce. Legendy o raně křesťanských mučednicích, zvláště pannách, jsou vystaveny na střetu oficiálního římského pohanství s novým náboženstvím. Většina je situována do počátku 4. století, kdy pronásledování křesťanů vrcholilo. V legendách o svatých pannách mučednicích (Kateřina, Dorota, Markéta, Barbora, Apolonie, Lucie, Anastázie, Justýna a další) je konflikt často zesílen o milostný motiv: pohan, obvykle urozeného původu, se chce oženit s krásnou dívkou, ta ho však odmítne, protože se zaslíbila jedinému ženichovi – Ježíši Kristu. Následuje kruté mučení a smrt doprovázená zázraky. Málokterá z legend však popisuje i obrácení hlavní hrdinky na křesťanskou víru. Staročeský *Život svaté Kateřiny* ano – Kateřinina konverze je současně spjatá s proměnou hrdé až pyšné dívky v pokornou. Jediné, co v této ukázce před Kateřininým obrácením nasvědčuje, že se jedná o legendu, je její pokus o modlitbu před obrazem Madony. Jinak totiž tato pasáž nese znaky rytířské romance, což je žánr častý v národních literaturách západní Evropy (Anglie, Německo, Francie). Mnohé jiné pasáže *Života svaté Kateřiny* samozřejmě jasně znaky legendy mají; toto dílo představuje žánrovou i tematickou syntézu duchovní a světské (rytířské) epiky.
- 2b** Základními barvami jsou bílá a červená. Bílá, popř. bělostná je pojmenována explicitně u Kateřininy tváře, červená se i implicitně ukrývá v krvi. Bílá až bledá pleť byla ve středověku považována za nejkrásnější a nejvznešenější. Bělost symbolizuje svatost, naději a čistotu. Kromě svíce se bělostně lesknou Kateřininy tváře a září její oči, avšak dívka se rozplácí – její zvědavost, kdo je ženich tak skvělý, aby jí byl hoden, se rychle mění v touhu (staročesky *žádost*) a oči se doslova kalí krví – (červená barva znamená ve středověké symbolice vášně, lásku i mučednictví).
- 2c** Děj ukázky je zasazen do pozdního večera a noci. V královském paláci, když všechno konečně utichne (lidé usnuli a ohně pohasly), se princezna uchýlí do své soukromé komnaty, zapálí svíčku a nedočkavě odhalí destičku s obrazem Boží Matky, kterou dostala od starého poustevníka. Právě exkluzivní prostředí paláce svědčí, spolu s jinými narážkami, na aristokracii jako příjemce textu. Hlavním principem pro vylíčení atmosféry je zde kontrast, a to ve společenské rovině i ve vylíčení prostředí: žádaná a sledovaná princezna je zvědavá, jak vypadá její slovný ženich, ale jeho podoba i identita jsou zároveň tajemstvím, které zatím nechce nikomu odhalit. Ještě netuší, že ten dokonalý muž je Boží syn. Tajemství Kateřinina počínání je zesíleno kontrastem tmy a záře. Kateřina projevuje zamilovanost a touhu, doslova žádost, i když neví, kdo vlastně je její ženich (poustevník jí nesdělil nic konkrétního, pouze jí tajně podal desku s obrazem). Touhu projevuje fyzickým i duševním utrpením, dosud neopětovaná láska ji bolí. Obrací se ve své první prosebné modlitbě k ženichově matce, aniž by se s jejím synem setkala, má pocit, že ho není hodna a že jí přísluší role služebnice, nikoli manželky.

Úkol 3

Transliterace a transkripce, práce s rukopisem

Uvedená faksimile z veršovaného *Života svaté Kateřiny* pochází z MZA Brno z fondu G 10 Sběrka rukopisů Moravského zemského archivu Brno, inv. č. 507, pp. 63b–64a.

Život svaté Kateřiny se bohužel dochoval v jediném rukopise z konce 14. století, je tedy téměř o půl století mladší než předpokládaný autograf (rukopis, jehož autor je zároveň písařem, nikoli opis od jiného písaře, autor si ho napsal sám). Kodex z fondu G 10 č. 507, v němž se kromě jiných nábožensky vzdělávatelných textů *ŽSK* nachází, má hodnotu jazykovou a literární, jedná se však o drobný papírový rukopis, jehož písaři psali ne příliš pečlivě. Každý dochovaný rukopis má svoje specifika a zdaleka ne vždy je snadné rozhodnout, pro jakou variantu se při přepisu rozhodnout, zvláště když nemáme možnost tzv. různočtení (srovnání s jinými opisy stejného literárního díla z jiných rukopisů). Vyzkoušejte si to na uvedené ukázce sami.

Otázky k Úkolu 3

- 3a** Jakým pravopisem je text zaznamenán?
3b Charakterizujte vlastními slovy, z hlediska *současného* čtenáře, úpravu textu. Čím se nejvíc liší od současné „knihy“?
3c Uvedená ukázka pochází ze závěru legendy (pp. 63b–64a), kdy je svatá Kateřina vedena na popravu a promlouvá (podobně jako Kristus k ženám při cestě na Golgotu) k velkému davu pohanů, kteří ji plačíc litují a radí jí, aby se podřídila císaři.
 Pokuste se o transliteraci a následně o transkripci, popř. porovnejte oba záznamy s faksimile rukopisu (zde reprodukovanou kopií originálu) a popište jejich specifika. V případě nejasností ověřte jednotlivá slova ve Vokabuláři webovém.

Následující ukázka a výklad poslouží jako vzor:

transliterace (MZA G 10. č. 507, p. 63b, v. 3263–3270)

Y dachu fwey rzeczy wznyty,
 hlucznye k fluku gy hladyecze,
 na to wfyckny gyey radyecze,
 by fye wzdy tomu odyala
 a tak hanebnye nedala
 zahubyty fwey mladofty,
 by brz po czyefarfkey zadofty
 mocznu czyefarzowu byla

transkripce (podle vydání v České knihnici 2016, s. 192 a 194)

I dachu svéj řeči vzníti,
 hlučně k sluchu¹ ji hladiece,
 na to všickni jiey radiece,
 by se vždy tomu odjala
 a tak hanebně nedala
 zahubiti svéj mladosti,
 by brz po ciesarskéj žádosti
 mocnú ciesarovú byla

¹ k sluchu] kfluku

Pro transliteraci i transkripci rukopisů existují pravidla a zásady. Protože každý dochovaný rukopis je jedinečný, není možné v praxi aplikovat transkripční pravidla do důsledku. *Transliterace* slouží primárně vědeckým, nikoli čtenářským účelům, neboť lépe ukazuje stav jazyka a pravopisu se všemi jeho historickými zvláštnostmi, včetně písarských chyb. Oproti ní je *transkripce* čtenářsky přijatelnější, chyby jsou emendovány (opraveny).

Transliterace je věrný písmenkový přepis z jednoho druhu písma do druhého, přičemž je třeba zachovat všechna specifika rukopisu. Proto se např. používají i podobné znaky (*s* i dlouhé *f*, pro *v* rovněž znak *w*). Neřídí se současnými pravidly pravopisu, zachovává spřežky včetně jejich různorodosti (jen pro typicky českou hlásku *ř* se používala celá škála spřežek: *rz, rs, rzs, rzss; zr, sr, zrs; rzz, rž, rz, rsz; rzy*) a jotaci, psaní tvrdého *y* a měkkého *i*.

V případě transkripce užíváme až na výjimky současného pravopisu, tedy diakritického. *Transkripce* tedy znamená – velmi zjednodušeně – přepis do současného pravopisného systému.

Na ukázce z paginy 63b (stránky rukopisu), která přímo předchází ukázce z úkolu č. 3, jsou patrné zásady obou edičních postupů. Transliterovaný text zachovává všechny jazykové zvláštnosti rukopisu, navíc člení verše na samostatné řádky a doplňuje interpunkci, transkribovaný text používá diakritiku a znaky současného pravopisu: např. *zahubyty* – zahubiti, *hanebnye* – hanebně, *fwey* – svůj, *czyefarzowu* – císařovů.

V poznámce pod čarou uvádíme tzv. emendace neboli opravy chyb v textu: nejprve transkribovaný a opravený text, poté skobu] a za ni transliterované chybné znění rukopisu.

3a Text zapsaný okolo 1400 (nedochovaný autograf 50.–70. léta 14. století, přesněji nelze datum vzniku určit) je psán *spřežkovým pravopisem*, který ještě nezná diakritická znaménka. Spřežky se používaly pro hlásky, které chyběly v původní latinské abecedě (např. české *č, š, ž, ch*, měkké hlásky, záznam kvantity – délky). Od spřežkového pravopisu ve prospěch diakritického se začalo ustupovat od počátku 15. století.

3b Zejména z praktických a ekonomických důvodů (drahý materiál) se při zápisu středověkého textu nedbalo na interpunkci, rozdělení vět a souvětí, někdy dokonce ani slov – z textu je patrné, že předložky se psaly dohromady se jménem, k němuž se vztahovaly. Rovněž se až na výjimky nebral zřetel na velká a malá písmena. Také interpunkce není vyznačena, červené značky (rubrikace) byly znaménky pro recitaci. Zde jsou rubrikací obvykle značeny konce veršů.

Ačkoli se jedná o veršovanou skladbu, verše samozřejmě vyznačeny odsazením na nový řádek nejsou.

Navzdory exkluzivitě textu, za jaký je *ŽSK* od svého objevení považován, záznam v rukopise nevykazuje žádné „exkluzivní“ znaky (knižní výzdoby včetně zdobených iniciál, iluminací bordur, rostlinných rozvilin na okrajích stránek).

3c

transliterace

a tey |64a tyezkey fmrty zbyla.
Zatyem byechu na proftranye.
fwata Katerzyna na nye
ozrzewfy fye y wecze k nym:
„O nemudrzy lude, y czym
fye smutyte, hlediec na mnye,
fobyte styfkagycze za mye?
Muze y wy zeny fweho
placzte y fmutka prazdneho
nechayteny mne w czem pyczte
any dle mey fmrty krzyczte,
pro nyz ya mam fmadnu škodu,
Ale gmagyly kto urodu¹
Dobru neb mylofrdenstwye
ktere pro me podobenftwye
zelegicz mne y mey ftrafti
tyecj yaz brz wfech profy zwlafty,
aby fmutka nechowaly
a mey fye czty radowaly
wfichny gyz mne ftogie podle
a ya wam powyedye too dle:
me frdce tu profbu wznoty,
neb wydyta mogy oczy
Jefu Kryfta lafkaweho,
genz gefť radoft frdce meho,
gehoz mocz wfemu odola,
an mye myle k fobyte |64b wuola.

transkripce

a téj těžkéj smrti zbyla.
Zatíem biechu na prostraně.
Svatá Kateřina na ně
ozřevši se i vece k nim:
„Ó nemůdří lidé, i čím
se smůtíte, hlediec na mě,
sobě stýskajíce za mě?
Mužé i vy ženy, svého
plačte, i smutka prázdneho
nechajte, ni mne v čem pyčte,
ani dle méj smrti křičte,
pro niž já mám snadnú škodu.
Ale jmají-li kto úrodu
dobrú neb milosrdenstvie,
které pro mé podobenstvie
želejíc mne i méj strasti,
těch jáz brz všech proši zvlasti,
aby smutka nechovali
a méj se cti radovali
všichni, již mne stojie podlé.
A já vám pověď: toho dle²
mé srdce tu prosbu vznotí,
neb vidíta moji oči
Jezu Krista laskavého,
jenž jest radost srdce mého,
jehož moc všemu odolá,
an mě míle k sobě volá³.

biechu – byli

na prostraně – na volném místě, prostranství

ozřevši se – ohlédnuvši se

vece – řekla, pravila (od *vecěti* – říci)

smůtíte – rmoutíte (od *smůtiti se* – zarmoutit se)

stýskajíce – naříkajíce

prázdneho – marného, zbytečného

pyčte – litujte (od *pykati* – želet, litovat)

ani dle méj smrti křičte – ani nekřičte pro mou smrt (*ani* ve

funkci vytýkáci částice, po kladné větě, *dle* – zde pro, kvůli)

snadnú škodu – sobě na škodu, zde ve smyslu: je to pro mě snadné, že zemřu

úrodu – vůli, přirozenou povahu

proši – prosím

zvolasti – obzvlášť, zvláště

vznotí – pronese (od *vznotiti* – pronést)

vidíta – vidíte (duál)

Oproti písařskému záznamu v rukopisu dělíme při *transliteraci* text podle veršů na samostatné řádky. Podle současných pravidel doplňujeme interpunkci (tečky, čárky, dvojtečky, uvozovky) a psaní velkých písmen u vlastních jmen (*katerzyna* – *Katerzyna*, *kryfta* – *Kryfta*) na začátku vět, naopak píše malé tam, kde bylo velké (*Zelegicz* – *zelegycz*, *Gehoz* – *gehoz*). Transliterace přesně zachovává grafémy *f* („dlouhé *s*“), *w* (*v* se totiž pravděpodobně vyslovovalo obouretně), *y* za *j/i*, *g* za *j*. Transliterace také nezaznamenává délku vokálů (kvantitu). Předložky a spojky oproti rukopisu přepisujeme zvlášť (*ywe* – *y wy*, *wczem* – *w czem*, *amey* – *a mey*, *kfobyte* – *k fobyte*). Chybějící či nečitelná písmena v zápisu slov *toho dle* doplňujeme do špičatých závorek.

Transkripce představuje mnohem těžší práci, a to ze dvou důvodů: přepis spřežek a doplnění kvantity (délky) u samohlásek. Psaní měkkého a tvrdého *y/i* se našťástí řídí současnými pravidly. Podle současné výslovnosti hlásek už nepřepisujeme grafémy *f*, *w*, *g*. Ponecháváme však jotaci: *se* namísto současného *se*, neboť [sje] odpovídá tehdejší předpokládané výslovnosti. Ke ztrátě jotace dochází od poloviny 14. století, tento text svědčí o kolísavosti v zápisu, *wfech*, *wfemu* – *všech*, *všemu* (nikoli *všech*, *všemu*).

Text není mladší než z přelomu 14. a 15. století: ještě neproběhla monoftongizace *ie* v *i* (*hlediec*, *milosrdenstvie*). Rovněž neproběhla změna *ú* v *ou* (*nemudrzy* – *nemůdří*). Naopak text ukazuje starobylé *’u* před přehláskou v *i* (*lude* – *ludé*), což může značit moravský původ legendy, kde se v nářečí tento jev objevuje dodnes.

Spřežku *cz* transliterujeme jako *c* (*mocz* – *moc*) i *č* (*oczny* – *oči*). Grafém *f* značí *s* (*smrti*) i *š* (*škodu*). Hlásky *z* i *ž* je v rukopise zaznamenána jako *z* (nikoli *zz*).

Do poznámek pod čarou uvádíme písařské chyby a jejich opravu (emendaci).

1 urodu] vrodu

2 toho dle] too dle

3 volá] wuola

Život svaté Kateřiny (cca 1350–1380)

Vendula Rejzlová Zajíčková

Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i.
Praha 2017

Semináře České knižnice přináší komentáře k jednotlivým svazkům vydaným v *ČK*. Jsou určeny studentům vysokoškolských a středoškolských literárních seminářů, resp. jejich vyučujícím. Komentáře, jejichž rozsah je mezi 10 a 20 stranami, jsou založeny na rozboru konkrétních textů pocházejících obvykle z uceleného souboru (tj. jedné sbírky, jednoho dramatu apod.). Struktura *Seminářů* kopíruje strukturu ústní maturitní zkoušky z češtiny (literárněhistorický kontext díla, literární žánr, kompozice, témata, čas a prostor, vypravěč / básnický subjekt, jazyk, styl a básnické prostředky).

Semináře navazují na publikace *Rozumět literatuře, Česká literatura 1945–1970, Český Parnas* nebo *Slovník básnických knih* vzešlé z Ústavu pro českou literaturu AV ČR. Chtějí poskytnout výchozí materiál k dalšímu zpracování (konkrétní vyučovací hodina, seminární práce apod.).

Semináře jsou posuzovány dvěma lektory (teoretikem a praktikem) a redakčně zpracovány.